

Історія History

ВИНИКНЕННЯ І ПОСТУП МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В АКАДЕМІЯХ ЄВРОПИ

Поліна Харченко

УДК 378.4(4) : 78.01

Статтю присвячено вивченню актуального питання виникнення, становлення та розвитку академій як унікального явища музичної культури минулого й сучасності. Висвітлено окремі історичні факти щодо діяльності академій, проаналізовано їхню роль у розвитку музичного мистецтва й освіти Європи. Досліджено внесок видатних музикантів, композиторів і педагогів у діяльність академій.

Ключові слова: академія, музична академія, академізм, музичне мистецтво, музична освіта.

The article is devoted to the study of actual question of origin, becoming and development of the academies, as a unique phenomenon of musical culture of the past and contemporary. Separate historical facts are reflected in relation to activity of the academies, as well as analysed is their role in development of musical art and education of Europe. The contribution of prominent musicians, composers and teachers in activity of the academies is analysed.

Keywords: academy, musical academy, academic manner, musical art, musical education.

Результати сучасних мистецтвознавчих, культурологічних, музично-педагогічних досліджень свідчать про зростання зацікавленості науковців питаннями вивчення особливостей освітньо-виховного, естетичного, культурологічного впливу мистецтва на розвиток особистості. Мистецтво, зокрема музичне, налаштовуючи людину на сприйняття найвищих загальнолюдських духовних цінностей, є плідним підґрунтям зростання рівня загальної і професійної освіти, культури, своєрідним каталізатором творчої активності, прагненням до професійної і особистісної самореалізації, а також – дієвим чинником гармонійного самоствердження в культурному просторі.

За висновками провідних учених різних галузей людського знання, дослідження історичних особливостей виникнення, становлення і розвитку мистецьких навчальних закладів, установ і організацій, зокрема вивчення історії академій, їх наукового і творчого доробку, є актуальною потребою сучасного мистецтвознавства, культурології та мистецької освіти¹.

Поняттям «академія» сьогодні послуговуються як назвою наукових освітніх закладів, державних і громадських наукових організацій, завдання яких – спрямування зусиль професіоналів на науково-обґрунтоване вирішення найбільш важливих проблем суспільства². Академіями також називають громади, угру-

ІСТОРИЯ

повання вчених, викладачів ВНЗ, представників виробництва за певними науковими напрямками. Історично виникнення цього терміна пов'язують з міфічним героєм Академом, на честь якого було створено Платонівську академію, у якій закладено основи побудови вищої освіти, що, змінюючись відповідно до кожної з епох, актуальні й дотепер. Так, у згаданій Платонівській академії дотримувалися одного з принципів гуманізації мистецької освіти, згідно з яким жодну науку вільна людина не повинна вивчати так, щоб це принижувало її гідність³.

Дослідження доводять, що приблизно в той самий час, як і Платонівська академія, в Афінах виникли центри наукового й освітнього профілів, зокрема Ліцей Арістотеля, «Сад» Епікура і «Стоя» Зенона. Окрім того, музей, заснований у дельті р. Ніл Олександром Македонським, був водночас і академією, і університетом, і бібліотекою в нинішньому розумінні цих категорій⁴.

Незважаючи на існування наукових праць, присвячених дослідженню діяльності європейських музичних академій, окремі аспекти проблеми, зокрема культуротворчі й музично-педагогічні, досліджені недостатньо, адже відкритими і дотепер залишаються питання особливостей виникнення, становлення і розвитку академій у Європі, аналізу змісту, форм і методів музично-педагогічної та виконавської діяльності в академіях. Тому метою і завданнями автора цієї статті є висвітлення вищеперелічених питань.

Загалом відомо, що під словом «музіке» за часів Платона розуміли широке коло понять, пов'язаних із загальною культурою людини. У Греції музика існувала не лише як супровід для суспільних та релігійних акцій, але й як окремий, самостійний вид мистецтва, підтримуваний у концертному й виконавському аспектах. Зводили й будівлі для музичних виступів. Таким чином, музика і слово відігравали важливу роль у процесі навчання й виховання майбутньої еліти держави. Навчальні заняття супроводжувалися грою на музичних інструментах, музикуванням та складанням віршів під музичний супровід⁵.

Традиції Платонівської академії були відроджені в Афінійській школі середнього платонізму (середина I – II ст.) і неоплатонізму (IV – середина VI ст.). В епоху Відродження подібну академію було відкрито у Флоренції (1459–1521) на чолі якої став М. Фічіно. Згодом назву «акаде-

мія» мали численні наукові товариства Європи XV–XVI ст., а в XVII ст. (за окремими відомостями ці процеси розпочалися ще наприкінці XVI ст.) сформувалися перші Академії наук.

При ознайомленні з окремими аспектами виникнення та розвитку музичних академій у Європі насамперед привертає увагу Франція. Демократизація музичного життя, розпочата після Великої французької революції, виявилася і в заснуванні закладів музичної освіти (академії, консерваторії, вищі музичні школи), які готували фахівців вузьких спеціалізацій, головним чином – виконавців. При цьому музиканти-теоретики, так само, як у більшості країн Європи й сьогодні, здобували освіту в університетах. Це стосується передусім таких країн, як Австрія, Німеччина, Швейцарія. Проте у Великобританії, США та деяких інших країнах світу в університетах поряд з музикознавчими вивчали також музично-практичні, виконавчі дисципліни⁶.

У Франції в XVI–XVII ст. проблеми музичного мистецтва вирішували в тісній взаємодії з поезією, літературною творчістю. Це засвідчують відомості про гучні дискусії в Академії поезії та музики, заснованій у Парижі 1570 року поетом, теоретиком віршування, музикантом-аматором, дослідником, знавцем античності Жаном Антуаном де Банфа. Мета Академії – об'єднання найкращих музичних і поетичних сил нації та вирішення проблем вітчизняного мистецтва, зокрема повернення французької поезії і музики до ідеалів античності: створення розмірених віршів та поєднання їх також із розміреним співом, згідно з правилами мистецтва метрики.

Музично-поетичні зустрічі, що відбувалися між поетами на чолі з відомим метром свого часу Ронсаром і музикантами, проходили в неділю і, на переконання митців того часу, зумовили реформу музичної декламації, що відтоді мала відбуватися на зразок древніх музичних акцій⁷. На думку Т. Ліванової, прагнення митців наслідувати античні правила віршування було характерною ознакою мистецького життя згаданої доби. Так, німецькі й італійські гуманісти закликали сучасників дотримуватися античної метрики, що ґрунтувалася на виокремленні слів різної подовженості, а не різної ударності, як це відбувалося, наприклад, у французькій поезії.

В Італії перші академії виникли в другій половині XV ст. як незалежні від церковної та

ПОЛІНА ХАРЧЕНКО. ВИНИКНЕННЯ І ПОСТУП МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В АКАДЕМІЯХ ЄВРОПИ

міської влади організації, об'єднання філософів, учених, поетів, музикантів, інколи не професіоналів, однак освічених представників еліти держави, які прагнули здійснювати просвітницьку, освітню і культурну діяльність. Проте, незважаючи на свідчення про незалежність цих організацій від церкви, Товариство майстрів музики (*Vertuosa Compagna dei musici*), яке стало фундаментом виникнення дещо згодом Академії Санта-Чечилія, було започатковане в Римі 1584 року під патронатом папства⁸.

Італійські академії, що виникли протягом XV і на початку XVII ст., сприяли розповсюдженню ідей гуманізму, формуванню нового художнього стилю, поширенню естетичної думки, свідомому зростанню рівня ставлення до мистецтва серед широкого загалу. Дослідники вирізняють у цей період академії двох типів: які об'єднували вчених та членами яких були професіонали і любителі музики (Болонська філармонічна академія, Флорентійська камерата тощо)⁹. До речі, словом «академія» називали також авторські концерти композиторів і музикально-виконавські публічні зібрання (концерти), влаштовувані любителями музики. У дореволюційній Росії подібні акції започаткували в Петербурзі 1790 року.

Академіями і сьогодні називають вищі навчальні музичні заклади (серед найвідоміших – Королівська академія музики в Лондоні, Національна академія «Санта-Чечилія» в Римі), а також деякі оперні театри (Національна академія музики і танцю, офіційна назва якої – Паризька опера), наукові, концертні та інші організації й заклади¹⁰.

Національна академія «Санта-Чечилія» (*Accademia Nazionale di Santa Cecilia*) як музичний заклад і нині діє в Римі, об'єднуючи безпосередньо власне академію, яка в наш час є радше науковим, аніж освітнім закладом, консерваторію, симфонічний оркестр, музичну бібліотеку, музей музичних інструментів та ін. Її засновано 1566 року як конгрегацію (об'єднання, товариство) музикантів, члени якої збиралися в різних церквах, у тому числі в базиліці Санта-Чечилія. Очолив новостворену академію Д. Палестрина – італійський композитор, органіст, капельмейстер головної церкви м. Палестрини, голова римської музичної школи XVI ст., який був одним із провідних професійних музикантів свого часу.

З 1689 року конгрегація керувала фактично всією професійною музичною діяльністю Італії. 1838 року її реорганізовано в академію, серед членів якої були К. Монтеверді, Дж. Фрескобальді, А. і Д. Скарлатті, Л. Керубіні, Н. Паганіні, Дж. Россіні, Г. Доніцетті, Дж. Верді, Дж. Пуччіні, А. Тосканіні та ін. З 1876 року академія розміщувалася в колишньому монастирі Орсоліні. Того самого року при ній заснували музичний лицей, що з 1919 року став консерваторією «Санта-Чечилія». 1895 року в академії відкрили концертний зал. Фонди бібліотеки академії – одні з найоб'ємніших, найбагатших у світі. Тут зберігаються унікальні відомості з історії, теорії музики, музичного виконавства, педагогіки тощо. З 1956 року кожні три роки академія проводить усесвітньо відомий Міжнародний конкурс оркестрових диригентів¹¹.

Болонська філармонічна академія (*Accademia Filarmonica*) була заснована 1666 року з ініціативи В. Карраті, якому вдалося об'єднати в єдине угруповання численні академії, що вже діяли на той час у м. Болонья. На початку XVIII ст. академія перетворилася на один з найкрупніших в Європі центрів музичної науки та освіти. Існувало три ступені членства в Болонській філармонічній академії, найвищий з яких – академік-композитор. Членами цієї академії були В.-А. Моцарт, М. Березовський, Й. Мисливечек, Е. Фомін та ін.

Неабияку роль в історії академії відіграв Д. Мартіні, який упродовж багатьох десятиріч по суті очолював її. Серед його вихованців – К. Глюк, Н. Йоммеллі, В.-А. Моцарт. У XIX ст. впливи академії на музичні процеси держави поступово слабшали, і в другій половині XIX ст. організація фактично припинила свою діяльність. Сьогодні – це меморіальний центр з потужною музичною бібліотекою та архівом. Слід також зауважити, що розвиток опери посприяв заснуванню в VII–VIII ст. в Європі музичних навчальних закладів різних рівнів. Незважаючи на успіх італійських співаків, які панували на провідних європейських сценах того часу, такі держави, як Франція, Німеччина, Чехія та деякі інші прагнули виховувати власні мистецькі кадри і почали відкривати школи для освіти талановитої молоді, для формування еліти національної співацької школи.

1672 року у Франції Ж.-Б. Люллі отримав від Людовика XIV наказ заснувати Королівську му-

ІСТОРИЯ

зичну академію (Academie royale de musique). Відтак Ж.-Б. Люллі став не лише засновником закладу, а й однією з ключових постатей великої французької опери. Також він отримав привілеї і для публіки, давав опери за певну грошову плату, що до цього було заборонено, адже оперу і балет уважали немов би власністю придворного товариства, оскільки іноді навіть король брав участь у виставах. Дирекція Академії заснувала в Парижі співочу школу для опери (Ecole royale de chant et de declamation). 1793 року заклад перейменували на Національний музичний інститут (Institut national de musique), до навчальної програми якого включили викладання інструментальної музики. З 1870 року цей заклад одержав статус консерваторії (Conservatoire de musique et de declamation)¹².

Згодом подібні консерваторії для підготовки професіоналів – оперних виконавців та інструменталістів – почали відкривати і в Німеччині, наприклад у Берліні, Штутгарті, Лейпцизі, Кьольні, з метою надання талановитій молоді вітчизняної музичної освіти. 1790 року в Берліні відкрили Академію співу, де навчання мало систематизований і професійний характер. Ще пізніше, наприкінці XVIII – на початку XIX ст., подібні музичні навчальні заклади (академії, консерваторії) було засновано в інших країнах Європи, наприклад у Празі 1808 року.

Ведучи мову про розвиток музичної освіти і виконавства середини XIX ст., відкриття академій, консерваторій, вищих музичних шкіл та інших освітніх закладів у XIX ст., варто згадати явище академізму в музичному мистецтві, до якого належали, наприклад, такі всесвітньо відомі композитори, як Ф. Мендельсон, К. Сен-Санс, Ц. Франк та ін. «Розумно екзальтований естетизм», прагнення досягти спокійно-спостережливого світосприйняття були продиктовані також належністю до економічно стабільних, заможних верств населення. На практиці це прагнення реалізовувалося через звернення до архаїчних, церковних музичних форм, до творчості композиторів, які творили органу музику, зокрема І.-С. Баха.

Слід зауважити, що позитивом музичної освітньої парадигми музичних освітніх закладів Німеччини в означений історичний період, на думку дослідників, є насамперед прагнення підготувати майбутніх педагогів – як вокалістів,

так й інструменталістів, а не лише віртуозів-виконавців, що спостерігаємо в минулому. Окрім того, позитивом професійної підготовки майбутніх фахівців-музикантів можна вважати прагнення виховання молоді на засадах національної культури, національного музичного фольклору¹³.

Центром розвитку музичної освіти в Україні в другій половині XVII ст. стала Києво-Могилянська академія, заснована 1701 року на базі Києво-Братської колегії (1632). Уважаємо за необхідне наголосити на провідній ролі цієї академії в розвитку музичного мистецтва України. Незважаючи на те, що вона не була суто музичним навчальним закладом, у її стінах серйозно ставилися до вивчення фундаментальних основ музичного мистецтва. Так, у Києво-Могилянській академії вивчали нотну грамоту, партесний і кантовий спів, гру на різних музичних інструментах (на гусях, скрипці, флейті тощо), у її стінах діяли хор і оркестр, а серед випускників є композитори, які стали видатними представниками своєї національної композиторської школи і здобули світове визнання. Серед них – Д. Бортнянський, А. Ведель, які набули початкового професійного досвіду, створюючи опуси для хору академії.

За висновками дослідників О. Олексюк, К. Шамаєвої, у Києво-Могилянській академії неабияку увагу приділяли музичній майстерності. Переконливе підтвердження цієї думки – високий рівень музичної освіти М. Березовського, Д. Бортнянського, Г. Сковороди та ін. Діяльність Києво-Могилянської академії, так само, як діяльність братських шкіл у Києві, Львові, Острозі, Луцьку, де готували кваліфікованих регентів і співаків церковних хорів, стала наріжним каменем музичного життя України та здійснила вагомий вплив на музичне життя Росії і Європи. За зразком Києво-Могилянської академії було створено інші колегії – Чернігівську (1700), Переяславську (1738), Харківську (1726, згодом – Харківський університет), Слов'яно-Латинську академію (згодом – Московський університет)¹⁴.

На терені Росії професійно систематизована, організована музична освіта зародилася в середні віки, зокрема в XVIII ст., коли під впливом реформ Петра I суттєво зросла роль світської музики, і з'явилися світські музичні навчальні заклади, у тому числі відкрилися музичні класи Академії мистецтв (1760).

ПОЛІНА ХАРЧЕНКО. ВИНИКНЕННЯ І ПОСТУП МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В АКАДЕМІЯХ ЄВРОПИ

Цю лінію продовжили Петербурзька (1862) і Московська (1866) консерваторії, засновані А. і Н. Рубінштейнами. Пізніше, у другій половині XIX ст., відкрили музичні училища в Києві (1863), Казані (1864), Саратові (1865) та інших містах, що згодом стали консерваторіями – професійними навчальними закладами різних рівнів підготовки фахівців-музикантів.

На підставі вищевикладеного доходимо висновків про те, що академії були центрами розвитку музичного мистецтва в Європі. Їх виникнення, становлення і розвиток є надійним фундаментом зростання рівня професійної підготовки фахівців музичного мистецтва. Саме з академіями пов'язана діяльність видатних музикантів, виконавська, композиторська і музично-педагогічна діяльність яких – цінний здобуток світової музичної теорії і практики.

Уважаємо, що перспективними є напрямки подальшого дослідження процесів виникнення мистецьких академій, їх зв'язків із соціокультурними, політичними, економічними чинниками розвитку суспільства. Необхідним є також проведення більш глибокого, усебічного аналізу взаємодії академій з художньою культурою, мистецькою освітою, мистецтвом тієї чи іншої країни Європи і світу.

¹ Беззін І. Д. Три академії // Стилль & ДОМ. – 2005. – № 4. – С. 124–130.

² Безклубенко С. Мистецтво: Терміни та поняття / Енциклопедичне видання: у 2 т. – К., 2008. – Т. 1 (А–Л). – С. 11.

³ Музыкальный энциклопедический словарь / Ред. Г. В. Келдыш. – М., 1990; Педагогичний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К., 2001. – С. 18, 330.

⁴ Грубер Р. І. Всеобщая история музыки. – М., 1965. – Ч. I. – С. 102; Уланова С. І. Нариси історії європейської музичної освіти і виховання. Від античності до початку XX ст. – К., 2002.

⁵ Музыкальный энциклопедический словарь. – С. 21; Герцман Е. В. Музыка Древней Греции и Рима. – С.Пб., 1995; Размадзе А. С. Очерки истории музыки от древнейших времён до половины XIX века. – М., 1888. – С. 83.

⁶ Музыкальный энциклопедический словарь. – С. 361.

⁷ Ливанова Т. История западноевропейской музыки (до 1789 года). – М., 1983. – Т. I. – С. 170.

⁸ Там само. – С. 238.

⁹ Грубер Р. І. Всеобщая история музыки; Ливанова Т. История западноевропейской музыки (до 1789 года). – С. 170.

¹⁰ Музыкальный энциклопедический словарь. – С. 21.

¹¹ Там само. – С. 484.

¹² Альбрехт Г. К. Музыкальное образование в Европе и преподавание музыки в школе. – М., [1913]. – С. 9, 10.

¹³ Там само. – С. 13, 16.

¹⁴ Олексюк О. М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. – К., 2006; Шамаєва К. І. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст.: Навчальний посібник. – К., 1996.

Статья посвящена изучению актуального в наше время вопроса возникновения, становления и развития академий как уникального явления музыкальной культуры прошлого и современности. Освещены отдельные исторические факты относительно деятельности академий, проанализирована их роль в развитии музыкального искусства и образования Европы. Исследован вклад выдающихся музыкантов, композиторов и педагогов в деятельность академий.

Ключевые слова: академия, музыкальная академия, академизм, музыкальное искусство, музыкальное образование.